

Др Гордана Николић¹, научни сарадник
Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Полицијска управа у Нишу
Одељење криминалистичке полиције
Србија

ИМОВИНСКА КРИВИЧНА ДЕЛА И ЊЕНИ ЕЛЕМЕНТИ У ДУШАНОВОМ ЗАКОНИКУ

Апстракт: Имовинска кривична дела, која су, позитивном инкриминацијом, систематизована у групи кривичних дела против имовине у 21. глави Кривичног законика Републике Србије² своје елементе, основне облике, али и свој смисао извршења у виду начина и намере извршиоца, проналазе још у Душановом законнику. У средњовековној Србији где се примењивало обичајно право, ово је први законски акт којим су обухваћене све гране права, па самим тим и један део кривичног права. Иако Законик није био систематизован, имовинска кривична дела и њени елементи су на више места били инкриминисани. У смислу елемената насилничких имовинских дела која су инкриминацију пронашла у Душановом законнику су насиље, отмица, сила, крађа и разбојништво. Аутор у раду је најпре учинио осврт на Душанов законик, као први писани Закон средњовековне Србије, а потом анализирао инкриминацију силе (данашњег елемента многих имовинских кривичних дела), крађе (данашњег самосталног и елемента сложеног кривичног дела), отмице, насиља и разбојништва (тадашње хајдуковање), како би се указало на утицај и значај ове инкриминације на данашњу позитивну примену и кривичноправну регулативу имовинских дела.

Кључне речи: имовина, крађа, сила, Душанов законик, Кривични законик Републике Србије

Уводне напомене

Кривични законик Републике Србије прописује читав спектар имовинских кривичних дела у истоименој групи дела, што је и оправдано, имајући у виду да

¹ *chupka84@gmail.com*; Gordana Nikolić, Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia, Police Department in Niš, Serbia

² *Службени гласник Републике Србије*, број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

се ради о најраспрострањенијим кривичним делима, конвенционалним, старим, традиционалним, а после кривичних дела против живота и тела, најзначајнијим кривичним делима у смислу објекта заштите. Имајући у виду да се нека од њих, као што је нпр. крађа јавља као основно, капитално кривично дело ове групе дела, поред самосталног дела, појављује се и као елемент сложених кривичних дела, као што су разбојништво и разбојничка крађа (која се састоје од крађе и принуде), затим као радња извршења тешке крађе где га квалификаторне околности извршења чине тежим, али основним делом, као и у радњама извршења изнуде и уцене, где се принудом да оштећени нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, долази до присвајања противправне имовинске користи.

Крађа, као капитално кривично дело, је и једино које је своју инкриминацију пронашло још у Душановом законнику, у различитој форми регулативе, али исте суштине, наглашавајући да је њена радња извршења забрањена и кажњива. Поред крађе, Душановог законик од насилничких кривичних дела није прописивао тежа и сложена кривична дела, као што су изнуда, уцена, разбојништво, отмица, што је потпуно и оправдано на околности и друштвени ниво живљења. Сам настанак овог Закона представља велик помак јер је први писани Законски акт Србије и темељ настанка и развоја многих каснијих Закона и гране права.

У нареденом тексту рада биће анализирани одредбе Душановог законика које се односе управо на имовинска кривична дела и елементе које их данас чине, а који су тада били прописани, како би се указало на значај имплементације ових норми имовинског карактера за тадашње време средњовековне Србије и утицај и на данашњу примену и регулативу ових норми.

Душанов законик као први закон средњовековне Србије

Средњовековно кривично право засновано је било на обичајном праву, али је трпело и велики утицај Византије. Обичаји су у време средњег века били најзначајнији извори права, поред властелинских повеља или манастирских хрисовуља. Законодавство у средњем веку је одликовала, најпре, несистематичност, односно нису постојале посебне гране права, већ је јединствени правни споменик тадашњег времена регулисао различите области права: грађанско, породично, наследно, облигационо, кривично и др. То значи да су законски текстови тога времена, без посебне унутрашње систематике, покушавали да уреде целокупни живот становништва и односе у друштву. При томе, треба указати да је на тадашње законодавство умногоме утицала и религија, па је тако поред владара и државе, и црква сматрана као најзначајније друштвено добро и сваки напад на њу је сурово кажњаван смртном казном.

Корени српског средњовековног права се темеље на римском³ и византиј-

---

³ Целокупно римско право се заснивало, у првом реду, на Закону дванаест таблица који је био

ском праву,⁴ те први правни споменик настаје кодификацијом тадашњег увелико примењиваног обичајног права, црквеног права и византијског права. Утицај византијског права на средњовековно српско законодавство огледа се и у примени строгог и суровог телесног кажњавања (које до тада није познавало римско право) и смртне казне. Постепено се у систем кривичних санкција уводила и новчана накнада коју је учинилац кривичног дела плаћао породици оштећеног. Поред индивидуалне кривичне одговорности, то је време у коме се широко примењује и колективна одговорност (нпр. села) за учињено кривично дело, јер су кућа, задруга или село сносили одговорност за накнаду имовинске штете коју је проузроковао њихов члан.

Најзначајнији писани правни споменик средњовековног српског законодавства је Душанов законик,⁵ те су га због велике важности сматрали и „Уставом” средњовековне српске државе. Он је својим већим делом посвећен кривичном праву.

„Србија је у време владавине цара Стефана Душана територијално била највећа, а у војном погледу најјача држава на Балкану. Тежња Стефана Душана била је да она остане постане и економско и културно најснажнија и да преузме место Византије, као највећег православног царства. После крунисања Душан је постао цар целог византијског запада, а само преузимање царске титуле је утицало и на унутрашњи живот државе будући да је Душан предузео и обимну законодавну делатност.⁶ Нове прилике наметале су и нове законодавне реформе, те је с тим у вези Законик свој највећи део посветио регулисању правног положаја друштвених сталежа, њиховим међусобним односима и односима према цару”⁷

Душанов законик⁸ је донет на саборима у Скопљу 1349. и 1354. године, као најзначајнији правни споменик не само наше земље, него и Европе у периоду раног феудализма. Законик је донет на Спасовдан, 21. маја 1349. године у Скопљу⁹ где се састао Сабор и где је усвојено првих 135 чланова, који је потом допуњен 1354. године на Сабору у Скопљу. У допуни Законика највећа пажња је посвећена поновном учвршћивању сталешких односа, обезбеђењу реда и сигурности у држави, а посебно борби против крађе и разбојништва (дакле, заштити свих облика имовине). Начело законитости које се појављује у првом делу Законика, посебно је наглашено у његовом другом делу.¹⁰

примитивни зборник правних прописа, а односио се на римски правни систем који је деловао од оснивања римске државе, па до пропасти Византије.

⁴ Византијско право се заснива на римском и канонском праву Православне цркве. Након пада Цариграда, Грци су дуго користили византијско обичајно право живећи у саставу Османског царства.

⁵ М. Доленц, *Душанов законик*, Љубљана 1925, 56–89.

⁶ С. Новаковић, *Законик Стефана Душана, цара српског*, Београд 1898.

⁷ Љ. Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад 2002, 56–57.

⁸ М. Доленц, *нав. дело*.

⁹ С. Јантолек, *Душанов законик*, Скопље 1954.

¹⁰ Н. Радојчић, *Душанов законик*, Нови Сад 1950, 45–61.

„Законик Стефана Душана¹¹ није сачуван у оригиналу. До данас је пронађено око двадесетпет рукописа који се разликују по обиму, садржини, језику, правопису и другим карактеристикама. Законик је први пут објављен 1795. године. Законик је примењиван за време Душановог живота, али је после његове смрти примена Законика била неизвесна јер је убрзо дошло до распада државе. Но, имајући у виду да су преписи Душановог законика настајали у дужем временском периоду од неколико векова и после његове смрти указује на могућност да је један број правних правила садржаних у Законику примењиван и даље”.¹²

За време и прилике у коме је донет и примењиван, био је напредан законски текст. Он је увео независност судова, поред колективне и индивидуалну одговорност за учињено кривично дело, при чему није правио велику разлику у друштвеним слојевима, те је својом аутономијом деловао и на цара. Душанов законик је у свести обичних грађана важио изузетно дуго и то неколико векова, чак до 19. века¹³.

Сила, отмица, крађа и разбојништво у Душановом законику

Цар Душан је у законски текст унео све што је време тога доба наметало као потребу да се регулише, прецизније речено, све оно што се у стварности дешавало, а што нигде није било записано, већ се примењивало обичајним правом. У самом законском тексту нема правилне и потпуне систематизације кривичних дела, већ се она могу наћи по читавом законском тексту, измешана са одредбама других грана права: породичним, наследним, имовинским, уговорним и сл. Законик је кажњавао различите недопустиве људске поступке који се називају термином „зло”, наводећи „ко зло учини”, казниће се.¹⁴

Душанов законик¹⁵ на више места помиње заштиту имовине прописујући кажњавање лица која својом радњом нешто учине на штету или против имовине другог лица, конкретно мислећи на лопове, гусаре и разбојнике. Међутим, сам Законик није познавао систематику кривична дела против имовине, већ је на више места у свом законском тексту наводио кажњиве радње које су се односиле против имовине. Законик је исто тако у свом тексту помињао и термине „насиља” и „отмице”, али не и насилничка имовинска кривична дела. С тим у вези важно је цитирати члан 53. Душановог законика који се зове: „О насиљу”.

Ова законска одредба помиње термин: „силу”, с тим што се она не односи на имовинска кривична дела, већ на кривична дела против полне слободе (силовање).

---

¹¹ С. Јантолек, *нав. дело*, 39–41.

¹² Љ. Кркљуш, *нав. дело*, 40–41.

¹³ Д. Николић и А. Ђорђевић, *Законски шексџови сџарој и средњеј века*, Ниш 2002, 238–242.

¹⁴ С. Стојичић, *Душанов законик*, Лесковац 1970, 36–39.

¹⁵ С. Новаковић, *Законик Сџефана Душана, цара срџској*. Београд 1988.

Овај члан гласи: „Ако који властелин узме властелинку силом¹⁶, да му се обе руке отсеку и нос сареже; ако ли себар узме силом властелинку, да се обеси, ако ли своју другу узме силом, да му се обе руке отсеку и нос сареже”.

Одредба члана 192. Душановог законика користи термин „отмицу”, при чему је овај члан гласио: „За три предмета - за издајство, за крв и за отмицу властелинке да иду пред цара”, чиме се одређује царска надлежност у пресуђењу ових најтежих кривичних дела (издаја, убиство и отмица).

Издаја је средњовековној Србији била кажњива Закоником, што указује на чистије међуљудске односе, имајући у виду да се у данашњим друштвеним односима издаја намеће као свакодневна људска реакција.

Законик¹⁷ у члану 126. познаје термин: „отети“ што указује на имовинско кривично дело. Тако ова законска одредба гласи: „Градска земља, што је около града, што се на њој отме или украде, да плати све то околина”, где је предвиђена колективна одговорност града за крађу или насилно одузимање туђе имовине (разбојништво и – или изнуда) на његовој територији.

Члан 180. Душановог законика такође помиње термине „отети” и „силу”, с тим што термин „отети” користи у смислу опасне крађе, а термин „сила” употребљава у смислу кривичних дела разбојништва – „нешто силом узето” као облик имовинског криминалитета. Ова законска одредба гласи: „И ако ко што ухвати отето или крадено, баш лице (*corpus del icti*), или силом узето, сваки о том да даде свод, ако ко буде купио где било, или у земљи царевој и у другој земљи, увек да даде о томе свод, ако ли не да свода, да плаћа по закону”.

Од имовинских кривичних дела Душанов законик¹⁸ је прописивао крађу и разбојништво и то у више чланова. Казна за учиниоце ових кривичних дела уколико би били ухваћени на месту извршења дела је прописана двостуко, кумулативно. Према овим лицима примењивала телесна казна ослепљењем, а потом смртна казна вешањем. Овако сурово и строго кажњавање разбојника и лопова је имало за циљ да превентивно делује на широке масе у циљу њиховог застрашивања да се уздрже од вршења оваквих деликата јер су тешка имовинска кривична дела, углавном насилног карактера, у то доба била честа, готова свакодневна појава¹⁹. Иако Душанов законик није познавао сва имовинска кривична

¹⁶ Законодавац позитивног Кривичног законика Србије разматрао је могућност увођења новог облика силовања, које би заузело инкриминацију посебног облика овог дела имајући у виду се би се радња односила на извршење дела без пристанка и без силе. Имајући увид да се у основној речи силовања налази реч сила, дело без силе не би се могло уврсити у ову инкриминацију. Поред овога, овом радњом извршења био би проблем и у доказивању, па се од ове идеје одустало. У прилогу овог решења иде и чињеница да је појам силе био описан још у Душановом законнику, с тим што што тадашње законодавство није познавало сложена имовинска дела које би се састојала у силе и крађи, као што данашње модерније инкриминације то познају.

¹⁷ Н. Селаковић, *Душанов законик и њравни ѿрансјланѿи*, Београд 2007, 20–28.

¹⁸ З. Стојановић, „Кривично право средњовековне Србије”, *Годишњак Правној факултетеја у Бањој Луци*, Бања Лука 1993–1995.

¹⁹ Ф. Чулинић, *Душанов законик*, Београд 1931, 34–35.

дела, свакако су његово доношење и примена били огроман напредак за тадашње животне прилике и оправдано се може сматрати Уставом средњовековне Србије и темељом законодавства, на коме су се градили сви будући закони Србије.

Значај Душановог законика за данашњу инкриминацију имовинских дела

Иако на први поглед изгледа да се у Душаном законнику ради о само штуро, набацаним елементима кривичних дела против имовине, заправо се прве инкриминације ових дела, као и многих других, налазе управо у Душановом законнику. Највећи помак представља инкриминација радњи које су се у друштвеном животу дешавале, а које су само обичајним правом биле кажњаване.

Велики је напредак био препознати те радње и дати почетну и уопштenu инкриминацију, што је цар Душан урадио. Иако није свој Законик систематизовао, он је многа дела уврстио у Законик као кажњива дела. Важно је било што је у народу препознао да постоји крађа која се може сматрати данашњим капиталним дело у групи имовинских кривичних дела, а које је Душанов законик још тада инкриминисао.

Компарацијом тадашње инкриминације елемената имовинских кривичних дела и појединих кривичних дела као што су крађа и разбојништво и садашње се састоји у вишеслојним разлика на које је потребно указати. Као прво, када говоримо о инкриминацији радње извршења ових имовинских дела неминовно је да је данашњом регулативом она прецизније дефинисана и појмовно детаљније и јасније одређена.

У смислу кажњавања учиниоца кривичних дела против имовине, може се уочити да се данашњом регулативом само казном затвора реагује на имовинска кривична дела, док се новчано кажњавање не прописује кумулативно са казном затвора, иако се ради делима имовинског карактера. Са друге стране, у Душановом законнику се новчана казна појављује као колектива кривична одговорност у случају крађе или отмице на земљи која се налази око града.

Колективна кривична одговорност за кривична дела које је учинилац сам извршио није оправдана, али се Душановим закоником на тај начин утицало на свест свих грађана о забрањеним и инкриминисаним радњама. Иако је за ова дела била прописана колективна одговорност, важно је то да је још у то време средњовековне Србије било прописано и препознато новчано кажњавање као вид реакције на имовинска кривична дела.

Казне за имовинска дела су Душановим закоником биле врло ригорозне, строге и сурове, те се састојале се у телесном, тешком кажњавању, бичовањем, вешањем, па чак и смртним казнама. Ове казне су нехумане и давно напуштене из кривичноправног система, али су тадашњим нормама превентивно деловале на остале потенцијалне учиниоце дела, чиме се стварало време праведнијих норми и оштрог деловања на радње које су одступале од друштвених и животних вредности.

Из свега овога произилази да требамо размислити о увођењу новчаног кажњавања као кумулативно прописаног са казном затвора за имовинска кривична дела, имајући у виду да се она и врше у намери да учинилац за себе или друго лице прибави противправну имовинску корист.

Интересантно је и то да је у Душановом законнику прописано и кривично дело отмице које се односило на отмицу земље, односно на нешто што се на њој отме. Исто тако важна је и чињеница да је Законик познавао термин „силом узето“, као данашње кривично дело разбојништва и разбојничке крађе.

Средњовековне друштвене околности наметале су чињеницу да се Закоником инкримишу крађа, силом одузето, хајдучије, отмице у смислу „отети нешто“ и слични термини који су данас елемети кривичних дела против имовине, односно и самостална имовинска дела.

Крађа, тешка крађа, разбојништво, елементи отмице и изнуде су управо своје почетне инкриминације пронашле у Душановом законнику. Иако је он регулисао неке базичне елементе данашњих сложених имовинских дела, ипак можемо констатовати да је управо тадашња инкриминација основ данашњих. За средњовековну Србију је то свакако био напредан законски текст, а имајући у виду да су се нека од имовинских дела и елементи неких данашњих инкриминисаних имовинских дела још тада у тексту закона појавила, можемо констатовати да су имовинска кривична дела стара, конвенционална дела, која након кривичних дела против живота и тела заузимају значајно и важно место у позитивном Законнику.

Закључак

Значај Душановог законика је у томе што је његовим доношењем превазиђено партикуларно право, те је постојао јединствени правни зборник који је важио на целој државној територији и имао највиши ауторитет, а који је обавезао све, па и самог цара да га поштују. Његов значај се огледа и у следећем: а) њиме је створено јединствено право које је важило на територији целе државе и б) то је не само правни, него и културни споменик, који представља и значајни историјски извор.

Душанов законик је уредио свеобухватну материју средњовековног кривичног законодавства и изузетно је допринео напретку Србије, како у законодавству, тако и у историјском развоју, јер је по први пут кодификовао норме које су се примењивале само у обичајном и канонском праву. Цар Душан је својим Закоником поставио темеље кривичног законодавства у Србији и увео институте који и данас проналазе своју примену. Увек требамо имати у виду и то да се на нашим првим инкриминацијама требају градити модерни закони, уважавајући свакако и новонастале, примењиване Законе.

Из претходно наведеног произилази да су имовинска кривична дела стара, архаична дела, те да је и средњовековно законодавство препознало њихову

испољеност у друштвеном животу и уобличио још у прве законодавне оквире. Душановим закоником су регулисане норме имовинских дела као што су крађа, силом узето, отмица, хајдучије итд, која представљају данашња кривична дела разбојништва, разбојничке крађе, изнуде и крађе као основног кривичног дела.

Иако су тадање друштва реакције на ова имовинска дела била сурова и строга и састојала се у телесном кажњавању, овим Закоником се казна састојала и у новчаном кажњавању, али само као колективне одговорности.

Напредак данашњег законодавства је што Законик прописује индивидуалну одговорност за учињена кривична дела. Ипак, поред казне затвора, требало би размислити и о увођењу новчане казне као кумулативно прописане са казном затвора, имајући у виду да се ради о имовинским кривичним делима која се и извршавају у намери прибављања противправне имовинске користи.

Имовинска кривична дела су била најраспрострањенија у одредбама Душановог законика, али исто тако су и по први пут њихове радње извршења инкриминисане Законом, што представља основ данашње инкриминације, али указује и на чињеницу да су се она вршила још у средњовековној Србији, на које је реаговано оштријим кажњавањем утицајући на заштиту друштва од криминалитета. Данас су ова дела прецизније прописана и казном затвора се остварује репресивни и превентивни карактер деловања друштва против ових масовних, распрострањених, конвенционалних и класичних кривичних дела.

Литература

- Доленц, М. *Душанов законик*. Љубљана 1925.
- Јантолек, С. *О Душановом законик*. Београд 1948.
- Јантолек, С. *Душанов законик*. Скопље 1954.
- Јовашевић, Д. *Кривично право. Ојшњи гео*. Београд 2016.
- Јовашевић, Д. *Кривично право. Поседни гео*. Београд 2017.
- Кркљуш, Љ. *Правна историја српског народа*. Нови Сад 2002.
- Кркљуш, Љ. *Правна историја српског народа*. Београд 2009.
- Кривични законик, *Службени гласник РС*, број 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.
- Новаковић, С. *Законик Стефана Душана, цара српског*. Београд 1898.
- Новаковић, С. *Законик Стефана Душана, цара српског*. Београд 1988.
- Николић, Д., и А. Ђорђевић. *Законски текстови старог и средњег века*. Ниш 2002.
- Радојчић, Н. *Душанов законик*. Нови Сад 1950.
- Селаковић, Н. *Душанов законик и правни трансланци*. Београд 2007.
- Соловјев, А. *Одбрани примерци српског права*. Београд 1926.
- Стојичић, С. *Душанов законик*. Лесковац 1970.
- Стојановић, С. „Кривично право средњовековне Србије”. *Годишњак Правног факултета у Бањој Луци*. Бања Лука 1993–1995.

Стојановић, З. *Коментар Кривичног законика: према стању Кривичног законика од 1. децембра 2019. године и према стању законодавства од 21. маја 2019. године*. Београд 2019.

Чулинић, Ф. *Душанов законик*. Београд 1931.